

УДК 329:332.025.27

**ХАРАКТЕРИСТИКА ФАКТОРІВ ВПЛИВУ
НА ПРОЦЕС НАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПАРТІЙНОЇ
СИСТЕМИ УКРАЇНИ****CHARACTERISTICS OF THE FACTORS
INFLUENCING THE PROCESS OF
NATIONALIZATION OF THE PARTY SYSTEM
OF UKRAINE****Шелемба М. М.,**

аспірантка кафедри політології і державного
управління, Факультет суспільних наук,
Ужгородський національний університет
(Ужгород, Україна), e-mail:
schelemba.m@gmail.com

Shelemba M. M.,

graduate student Department of Political Science
and Public Administration, Faculty of Social Sciences,
Uzhgorod National University (Uzhgorod, Ukraine),
e-mail: schelemba.m@gmail.com

Здійснена характеристика наукових підходів до націоналізації партійної системи. Здійснено систематизацію факторів, що впливають на стан націоналізації партійної системи України. Дані фактори охоплюють політичну, суспільну, інституціональну, етнічну, адміністративно-територіальні сфери. Відповідно, для умов розвитку певної партійної системи країни визначаються оціночні складові означених факторів. З огляду на це, вивчення чинників, які створюють високий або низький рівень націоналізації партій та партійної системи, є предметом пильної уваги науковців.

Ключові слова: партійна система, фактори впливу, націоналізація партійної системи, політична партія, регіон, парламентські вибори.

The article describes the scientific approaches to the nationalization of the party system. The systematization of factors influencing the state of nationalization of the party system of Ukraine is carried out. These factors include political, social, institutional, ethnic, administrative-territorial spheres. Accordingly, for the conditions of development of a particular party system of the country, the estimated components of these factors are determined. Given this, the study of factors that create a high or low level of nationalization of parties and the party system is a subject of close attention of scholars.

Keywords: party system, factors of influence, nationalization of the party system, political party, region, parliamentary elections.

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Картина націоналізації партійної системи кожної країни формується з огляду на дію тих або інших факторів впливу. Від рівня прояву цих факторів, їх значущості залежить індивідуальний стан націоналізації політичних партій та партійних систем на рівні окремих держав. Серед зарубіжних та вітчизняних вчених різні підходи до визначення переліку вказаних факторів, який в загальному вигляді охоплює політичну, суспільну, інституціональну, етнічну, адміністративно-територіальні сфери. Відповідно, для умов розвитку певної партійної системи країни визначаються оціночні складові означених факторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Забезпечення високого рівня націоналізації партійної системи відбувається за умов, коли частки електоральної підтримки кожної політичної сили в рамках територіальних одиниць є однаковими. Відповідно, вивчення чинників, які створюють

високий або низький рівень націоналізації партій та партійної системи є предметом пильної уваги науковців.

В даному напрямку слід підкреслити дослідження П. Чіббера і К. Коллмана [20], які займались вивченням формування національних партійних систем в умовах федералізму. В науковому дослідженні Д. Бранкаті [19] визначено, що висока націоналізація політичних партій може відбуватись під впливом фактору президенціалізму (політичного фактору), але за умов, якщо вибори президента та парламенту проходять одночасно або парламент обирають перед президентськими виборами.

Вивчення становлення націоналізації партійної системи, представлено в дослідженні С. Моргенстерна, С. Свіндле, А. Кастагнолі [21] показало, що низька націоналізація партійної системи пов'язана з електоральними правилами, що визначені на законодавчому рівні в країні (політичний фактор).

Р. Туровський [16; 17] аналізує фактори впливу на націоналізацію партійної системи в контексті вивчення процесу регіоналізації. Дослідження факторів впливу на процес на процес націоналізації партійної системи Російської Федерації представлено авторами О. Гайворонським [6] та Г. Голосовим [7].

Серед українських науковців, які займаються вивченням процесу націоналізації партійної системи та визначення факторів, що його обумовлюють є Ю. Морозюк [12] та Ю. Мацієвський [10].

Мета дослідження – охарактеризувати основні фактори впливу на розвиток рівня націоналізації партійної системи України.

Для досягнення поставленої мети визначено наступні **завдання**, а саме:

- дослідити основні наукові підходи до вивчення факторів впливу на процес націоналізації партійної системи;
- проаналізувати фактори впливу на націоналізацію партійної системи;
- здійснити систематизацію факторів впливу на процес націоналізації партійної системи в Україні в 1998–2015 рр.

Виклад основного матеріалу. Партійна система України, як і інших країн пострадянського простору, формувалась на засадах перехідного (гібридного) режиму від тоталітаризму (авторитаризму) до режиму недосконалої демократії. І, відповідно, стан партійної системи України, її націоналізація розвивалась під впливом факторів, притаманних країнам колишнього СРСР. В наукових працях існують підходи щодо аналізу вказаних факторів, визначення рівня їх впливу. Вивчення вказаних наукових підходів дозволить нам систематизувати перелік факторів, які можуть бути використані для проведення аналізу партійної системи України.

Заслужовує уваги підхід до вказаного питання, представлений Р. Туровським, який на прикладі російського досвіду розглядає питання націоналізації та регіоналізації партійної системи. В контексті переліку основних факторів впливу дослідник визначає [16; 17]:

– етнічну фрагментацію (етнічний фактор), що впливає на національну відособленість в загальнонаціональному просторі. Автор справедливо вказує, що у разі суттєвої етнічної відмінності територій в країні виникають прояви регіоналізації, і, відповідно, електоральні переваги населення регіонів (територій) можуть бути зосереджені на захисті (просуванні) певних інтересів під час виборчих кампаній. Хоча, таке спостерігається не завжди, і, як стверджує дослідник, навпаки, можуть виникати прояви гіперлояльності центру. Отже, вплив етнічного фактору не встановлює бар'єри для розвитку націоналізації партійної системи;

– політичні фактори. До їх складу Р. Туровський відносить: 1) територіально–державний устрій з відповідною формою державної влади. Автор зауважує, що якщо федералізм може однозначно бути фактором регіоналізації, то стосовно позитивного впливу централізації на зростання націоналізації партійної системи є різні підходи та неоднозначні результати. Все у великій мірі залежить від законодавства, яке формує виборчу систему і є визначальним фактором трансформації партійної системи країни (приклад – вибори за мажоритарною системою в Україні); 2) вік політичних партій та їх відомість в рамках всієї країни, що забезпечують сталість електоральної підтримки; 3) політичний режим та ідеологію;

– соціально–економічні фактори. За твердженням автора [17], в певні часи партія влади апелювала до населення найбідніших регіонів, експлуатуючи надію на покращення соціально–економічного стану, і це успішно впливало на рівномірність підтримки в таких регіонах. Але подібний прийом не завжди позитивно впливає на націоналізацію на загальнодержавному рівні в рамках регіонів, а скоріше діє на місцевих рівнях;

– фактори територіальних розколів, як, наприклад, «місто–село». В даному контексті пояснюється ймовірність використання потужного інформаційного ресурсу в сільських місцевостях на користь партій влади [17].

О. Гайворонський [6] виділяє та досліджує фактори націоналізації партійної системи в рамках виборчих процесів в РФ. Серед таких факторів автором виділено соціетальні, політичні та територіальні фактори. В рамках соціетальних факторів дослідник вказує на найбільшу роль соціальних розколів за напрямком «місто–село», і акцентує увагу на тому, що для РФ характерна тенденція формування націоналізації партійних систем саме за допомогою сільського електорату, який більш керований через нестачу інформаційних ресурсів. Це твердження зустрічаємо і у Р. Туровського. На нашу думку, дія цього фактору має специфічний характер та не може розглядатись у якості визначальної для більшості пострадянських країн, в тому числі України. В нинішніх умовах в Україні дія цього фактору не є такою явною. Можливе виділення централізму щодо концентрації певних підприємницьких та промислових секторів, дії столиці, але, як свідчить історія, сільське

населення України не характеризується вагомою сталою підтримкою провладних партій.

Також дослідник вказує, що до складу соціетальних факторів слід віднести етнічні фактори. Їх негативний або позитивний вплив залежить від регіональних настроїв, використання або невикористання політичними партіями відповідної націоналістичної риторики. В розрізі політичних факторів О. Гайворонський відзначає, зокрема: федералізацію та децентралізацію (в деяких випадках ці фактори впливають на зменшення рівня націоналізації, в деяких – під впливом додаткового фактору президентської вертикалі влади, політичного авторитету певного лідера країни цей фактор може, навпаки, працювати на користь зростання досліджуваного показника; впливом субнаціональних еліт, які за одних умов могли забезпечити загальнодержавну підтримку політичних партій (переважно, провладної партії для РФ), а за інших – вплинути на погіршення підтримки таких партій). Автор зазначає, що на націоналізацію партійної системи країни впливають також територіальні фактори. Це, зокрема, кількість адміністративно–територіальних одиниць на різних рівнях, врахування яких обумовлює стратегію виборчої кампанії, і від зміни кількості яких часто залежить рівень націоналізації партій, що не забезпечили комплексного територіального охоплення електорату на виборах.

В дослідженні Г. Голосова [7] до основних факторів націоналізації партійної системи в рамках РФ віднесено такі: спадщину політичних трансформацій, федералізм та президентіалізм, політичний лад на рівні губернаторської гілки влади, електоральні правила, сформовані на підставі виборчої системи (політичні фактори); особистісні якості лідерів політичних партій (найбільший вплив має на територіях колишнього СРСР, тоді як в країнах з розвинутою демократією вплив мають самі структуровані політичні партії, а не персоналії); загальнонаціональні проблеми широкого спектру (політичні, зовнішньополітичні, соціально–економічні), апелювання до яких дає деяким політичним партіям підтримку в територіальних утвореннях нижчої ланки (селища), в яких не було змоги провести комплексну агітаційну програму.

Вітчизняний дослідник Ю. Морозюк [12] в процесі дослідження рівня націоналізації партійної системи України вказує на такі фактори впливу, як: соціально–економічні фактори (приклад, коли КПУ в 2002 р. успішно апелює до населення, використовуючи складну ситуацію в цій сфері і обіцяючи покращення соціально–економічного стану); політичні фактори, серед яких можна відзначити політичний режим, становище провладних політичних партій та негативне ставлення населення до політики, яке проявляється в так званому протестному голосуванні; ідеологічні чинники, які діють в певні часи розвитку країни; опозиційність політичної партії до влади, яка не змогла виправдати очікувань електорату; етнічні чинники, які обумовлюють той факт, що політична

партія, яка має пронаціональний курс, отримує рівномірну підтримку населення в західних регіонах, і невисоку в східних тощо.

Вивчення наукових підходів, емпіричних матеріалів щодо розгляду факторів впливу на розвиток процесу націоналізації партійної системи дозволило нам систематизувати їх та визначити найбільш актуальні. Нами запропоновано становлення досліджуваних складових націоналізації партійної системи розглядати через призму наступних факторів впливу.

Вагому дію на стан досліджуваного процесу чинить політичний режим. Питання ідентифікації політичного режиму України за досліджуваний період (1994–2015 рр.). – доволі дискусійне. Найбільш об'єктивним, на нашу думку, можна вважати підхід Ю. Мацієвського [10], який комплексно розглядає процеси державотворення України, підтверджує свої висновки та твердження ґрунтовним аналізом. Типологізація політичних режимів в Україні сформована автором на підставі транзитологічного, інституційного та постінституційного та альтернативного підходів. Причому останній застосовується для пояснень характеру політичного режиму з огляду на обмежені можливості інших трьох дискурсів. Вивчення підходу Ю. Мацієвського до вказаної проблеми дозволило нам виділити основні типи політичного режиму, який трансформувався в країні за часів незалежності, а саме:

1) період з грудня 1991 по листопад 1994 рр. (президентство Л. Кравчука) ідентифікується як поставторитарний політичний режим (або режим неліберальної демократії) [10, с. 127, 193]. За твердженням автора, вказаний режим не можна віднести до авторитарного, оскільки не існувало монополії КПУ, але і не було суттєвих демократичних змін в країні. Зберігся неформальний вплив правлячого класу, який був представлений посткомуністичною номенклатурою, існували старі корупційні схеми, клієнтелізм тощо;

2) період з листопада 1994 р. по січень 2005 р. (епоха президентства Л. Кучми) пов'язується з витісненням новими політичними акторами (політико–економічними групами) представників комуністичної сили. Вивчення політичного життя цього періоду свідчить, що очільником цих нових груп був президент. Політичний режим того часу оцінюється Ю. Мацієвським як утворена на неформальних правилах патримоніальна олігополія або патримоніально–олігархічний авторитаризм. В умовах цього режиму управління країною розглядалось як «гра за правилами», до керівництва та прийняття ключових рішень було допущене найближче оточення, деякі члени родини Л. Кучми. Всі учасники функціонували, за твердженням автора, як своєрідна піраміда, яку очолював голова держави. Йому було підпорядковане найближче оточення, а на нижчому рівні знаходились кілька політико–економічних груп, які конкурували між собою. Лояльні учасники піраміди мали певні привілеї в країні, а ті, хто чинив опір, намагався

змінювати правила (П. Лазаренко, Ю. Тимошенко, В. Ющенко тощо) піддавались дискредитації, прямому або непрямому переслідуванню;

3) період з січня 2005 р. по лютий 2010 р. (президентство В. Ющенка) Ю. Мацієвським пов'язується з встановленням в країні слабо інституціоналізованого поставторитарного режиму, або «дефектною демократією» [10, с. 18]. Автор зауважує, що за часів правління В. Ющенка на зміну патримоніальній олігополії в країні прийшла поліцентрична конкурентна структура управління двома центрами впливу, а саме, президентом та прем'єр–міністром. Вказані трансформації відбувались під дією зміни формальних правил (форми правління), збереженням впливу існуючих неформальних угод та клієнтелізму на дії політичних акторів. Як зазначає автор, в цей період хоча і існувала конкурентна система виборів, але продовжував використовуватись досвід неформальних практик, зокрема, існували неформальні пакти, корупція, клієнтелізм та непотизм, які не сприяли демократичним перетворенням в державі;

4) період з лютого 2010 р. по лютий 2014 р. (президентство В. Януковича) автор характеризує як квазіавторитаризм (квазіавторитарний політичний режим) [10, с. 363]. На думку Ю. Мацієвського, В. Янукович був орієнтований на імітування авторитаризму в умовах існуючих обмежень (законодавчих, суспільно–політичних тощо). За часів В. Януковича олігархічними групами було делеговано владу одній особі (Президенту) для цілей встановлення контролю за всіма гілками влади, але це відбувалось в умовах протидії з боку суспільства, політиків, законодавчих норм. Як справедливо відмічає О. Вишняк, в цей період спроби В. Януковича розширити власні повноваження привели не до встановлення авторитаризму, а до появи його квазі–форми, що включала гіпертрофовану виконавчу вертикаль без чіткої інституційної основи та підтримки з боку населення.

Період з лютого 2014 р. дослідники характеризують як олігархічний політичний режим, який оснований на присутності у владі олігархів, персоналією особистості П. Порошенка.

Також в рамках дії політичного режиму певний вплив чинить фактор централізму, що передбачає значне переважає представництва депутатів політичних партій на парламентських виборах в певних територіальних одиницях вищого рівня (областях, м. Києві, м. Севастополі, Автономній Республіці Крим) – переважно в столиці та регіонах, які в певні часові періоди є центрами концентрації політичної еліти.

Трансформаційні процеси в країні також є одним з факторів формування партійної націоналізації.

Достатньо суттєвий вплив цього фактора спостерігався під час парламентських виборів в 1994 р., коли в країні відбувались перехідні процеси на фоні тяжкої економічної та суспільно–політичної кризи. Під дією загрози безстрокового страйку шахтарів в 1993 р. було прийнято рішення

щодо проведення консультативного референдуму стосовно недовіри президенту і парламенту. В 1993 р. було вирішено не загострювати політичну ситуацію і призначити проведення дострокових парламентських (березень 1994 р.) та президентських виборів (червень 1994 р.) в Україні.

Також слід відмітити події Помаранчевої революції (Майдану) (22 листопада 2004 р. – 26 грудня 2004 р.), які в подальшому вплинули на зміну внутрішнього та зовнішньополітичного курсу країни. Перемога кандидата в президенти В. Ющенка повернула Україну до європейського курсу розвитку. Ця подія відбулася вже після парламентських та місцевих виборів, але її вплив змінив партійну картину політичних сил на наступних парламентських, місцевих виборах. Зокрема, виникла ПР, яка після поразки В. Януковича почала активно залучати електорат, незадоволений масштабним використанням національної (української) мови, курсом країни в Європу, тісною співпрацею з США тощо. Незважаючи на дію фактору централізму щодо цієї партії в 2006 р., після вказаної події було продемонстровано рівномірне представництво Партії регіонів в усіх регіонах держави, яке забезпечувалось в тому числі із застосуванням заборонених виборчих технологій (підкупи, фальшування результатів голосування). Також зросла підтримка політичної сили, яку очолювала Ю. Тимошенко. В 2006 р., як і в наступних періодах, спостерігалась достатньо рівномірна підтримка партії цього політичного гравця по країні в цілому.

Аналіз політичних, історичних подій свідчить, що вагомими трансформаційними процесами характеризують режим правління В. Януковича. Після приходу до влади В. Януковича з травня 2010 р. починають відкривати кримінальні справи проти лідерки опозиції Ю. Тимошенко та її оточення (справи за Кіотськими грішми; за автомобілями для сільської медицини; за «газовим договором з РФ від 19.01.2009 р.»). Вирок та ув'язнення Ю. Тимошенко розцінювалось світовою спільнотою і великою частиною українського суспільства як усунення сильного політичного конкурента на майбутніх президентських виборах в 2015 р. Відповідно, ще перед початком місцевих виборів в Україні 31.10.2010 р. відбулось засудження політичної ситуації з боку світових лідерів.

В 2012 р. відбуваються події, які сприяють відкритості України світу, підвищують її рівень світової глобалізації. А саме, 01.06.2012 р. набуває чинності Угода про вільну торгівлю з Європейською асоціацією вільної торгівлі (Норвегія, Швейцарія, Ісландія та Ліхтенштейн). Частина українського населення схвально сприймає процеси глобалізації, співпраці з європейськими державами. Набуття чинності цієї угоди стало сприятливим для представників різних політичних кіл, оскільки останні, в свою чергу, лобіювали інтереси потужних бізнес-груп, орієнтованих на західний ринок.

30.03.2012 р. відбулась процедура парафування Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС в розрізі політичної частини, а 30.07.2012 р. пройшло парафування всієї угоди. Подальші очікування певної частини суспільства, політиків щодо подальшої інтеграції України в ЄС не були виправдані під час чергового саміту Україна–ЄС в грудні 2012 р. Це відбулось через недемократичність парламентських виборів (за звітом ОБСЄ). На фоні таких подій в проросійських колах, серед політиків, що підтримували співпрацю з РФ ще перед парламентськими виборами, починає циркулювати ідея інтеграції країни до геополітичного об'єднання Митного союзу Білорусі, Казахстану і Росії.

Вказані трансформаційні процеси суттєво впливали на становлення партійної системи країни під час місцевих виборів в 2010 р., парламентських виборів в 2012 р. Соціально–політичне загострення, яке виникло в Україні в тому числі завдяки політичному режиму В. Януковича, позначилось на результатах місцевих та парламентських виборів, під час яких друге місце отримала опозиційна до влади політична сила, очолювана Ю. Тимошенко. Також під час парламентських виборів серед виборців посилилась електоральна підтримка інших опозиційних сил, частково під впливом дії трансформаційних процесів в суспільстві.

Слід відзначити суттєвий вплив трансформаційних процесів, що відбувались в Україні в 2013–2014 рр. і були пов'язані зі складними соціально–політичними подіями в країні. Ці процеси мали вирішальний вплив на подальше становлення партійної конфігурації та партійної націоналізації в державі. Зокрема, Революція Гідності (Євромайдан) (21 листопада 2013 р. – лютий 2014 р.), формально пов'язана з відмовою політичної влади країни від законодавчо визначеного курсу на євроінтеграцію та подальшою відмовою від нього, спротивом олігархічній концентрації влади в руках В. Януковича та його оточення, так званої «сім'ї», небажанням громадянського суспільства перетворення України на колонію РФ. Ця політична подія вплинула на розташування політичних сил як на загальнонаціональному рівні, так і на рівні регіонів. Партія регіонів перестала функціонувати в електоральному просторі через втечу лідера, громадський бойкот осіб та компаній, пов'язаних з цією політичною силою. Відповідно, вагома частка членів цієї партії на парламентських виборах 2014 р. балотувалась від ПП «Опозиційний блок». Вказана політична сила, як і ПР, мала проросійську риторіку, її основною платформою був захист російської мови як регіональної. Рівномірність електоральної підтримки вказаної політичної сили після Євромайдану на парламентських виборах 2014 р., місцевих виборах 2015 р. не була такою вагомою, як у ПР. Достатньо рівномірна електоральна підтримка на вказаних виборах була у політичних сил, представники яких приймали активну участь в революційних подіях. Також важливий вплив мали військові події в Україні, зокрема, анексія Автономної Республіки Крим,

м. Севастополь (розпочалась в лютому–березні 2014 р.), тимчасова окупація деяких територій Донецької та Луганської області Російською Федерацією (квітень 2014 р.). Як відомо, в 2014 р. на парламентських виборах було представлено 25 регіонів, що на 2 регіони менше порівняно з попередніми періодами, також скоротилась кількість виборчих округів, зважаючи на тимчасову окупацію деяких територій Луганської та Донецької областей. На місцевих виборах в Україні в 2015 р. також приймало участь 25 регіонів, а кількість округів була меншою на Сході України через військові дії. Внаслідок цих подій на подальших виборах до Верховної Ради України в жовтні 2014 р., місцевих виборах в 2015 р. змінився рівень електоральної підтримки в певних регіонах, відбулися зміни партійного складу в державі, трансформувався рівень рівномірності підтримки політичних сил, які позиціонують подальшу співпрацю з РФ, збереження російської мови як регіональної, виступають проти розвитку національної свідомості громадян, проти курсу України в НАТО та ЄС тощо. Окремо слід відмітити, що, незважаючи на складну військово–політичну ситуацію в країні, політичні партії, які пройшли до парламенту в 2014 р. та місцевих органів самоврядування в 2015 р., мали достатньо прийнятний рівень рівномірності представництва в рамках всієї країни. Можна констатувати, що в електоральному просторі відбулася переважно зміна політичних акторів (політичних партій).

Важливу роль у становленні націоналізації партійної системи відіграє фактор форми правління в державі.

Вивчення наукових матеріалів, пов'язаних з державотворенням, дозволяє констатувати існування різних підходів до визначення основних етапів трансформації форми правління в Україні за всю історію незалежності [10; 11]. Оцінка положень та тверджень щодо визначення цих форм дозволяє відзначити, що підхід В. Литвина може вважатися оптимальним. За твердженням автора, в країні, починаючи з 1991 р., було апробовано напівпрезиденталізм. При цьому, виняток складає період 1995–1996 рр., коли в країні було впроваджено президентську систему правління. Як вказує дослідник, формально конституціоналізований президентсько–парламентський напівпрезиденталізм було запроваджено з 1996 р., він діяв по січень 2006 р. Вивчення матеріалів дослідження В. Литвина показує, що характер цієї форми правління (з 1996 р. по 2006 р.) характеризується поляризованою, неінституціоналізованою системою уніфікованої (хоча неформальною та тимчасовою) більшості з домінуючим лідерством президента, коли останній домінував над прем'єр–міністром, фрагментованою, поляризованою партійною системою та парламентом. А в січні 2006 – вересні 2010 рр. під впливом «Помаранчевої революції» та змін до конституції в грудні 2004 р. напівпрезидентську систему правління в Україні було конституціоналізовано і перетворено на прем'єр–президентську. Відповідно, відбулось часткове послаблення повноважень Президента.

В період з жовтня 2010 р. по лютий 2014 р. (на підставі скасування у вересні 2010 р. Конституційним судом України політичної реформи від грудня 2004 р.) відбулась конституціоналізація системи правління (президентства В. Януковича), в країні знову став використовуватись президентсько–парламентський напівпрезиденталізм. Відповідно до результатів дослідження В. Литвина, цей період вирізнявся тим, що президент мав стабільну і впорядковану, а не надмірно фрагментовану, як в попередньому періоді, підтримку більшості серед депутатів парламенту, і міг домінувати над прем'єр–міністром. Голова держави мав повноваження щодо звільнення прем'єр–міністра та уряду. Стабільна парламентська підтримка президента (В. Януковича) забезпечила йому можливість прямого керівництва всіма гілками влади в країні. Як вказує В. Литвин, з лютого–березня 2014 р., за результатами «Євромайдану», «Революції гідності» в листопаді 2013 р. – лютому 2014 р., знищення політичного режиму В. Януковича, скасування парламентом рішення Конституційного суду від вересня 2010 р., відбулось повернення до збалансованого прем'єр–президентського напівпрезиденталізму. Цю форму правління автор також називає збалансованим напівпрезиденталізмом, коли встановлюється горизонтальний дуалізм виконавчої влади в країні.

Виборча система є одним з важливих факторів впливу на стан націоналізації партійної системи країни.

Як свідчать статистичні, аналітичні матеріали [2; 3; 4; 18], за період 1994–2015 рр. в Україні відбулося кілька етапів реформування виборчої системи, а саме:

– в 1994 р. існувала мажоритарна виборча система, що зумовило низьку конкурентність політичних сил в парламенті;

– в 1998, 2002 рр. впроваджено змішану виборчу систему, яка через 50% використання мажоритарної основи не забезпечує конкурентність виборів;

– в 2006 р., 2007 р. в Україні була пропорційна виборча система, що вплинуло на покращення демократичності виборів;

– на зміну пропорційній виборчій системі 2006 р. та 2007 р. в 2012 р. приходить змішана (з використанням мажоритарної (50% парламенту обирається при голосуванні за кандидатів від політичних партій) та пропорційної системи (50% парламенту обирається при голосуванні за певну політичну партію)). В 2014 р. не було змінено тип виборчої системи через певні інтереси всіх політичних сил. Як наголошують дослідники [18], в передвиборчій програмі нинішнього президента П. Порошенка було задекларовано відмову від змішаної виборчої системи, яка визначається як корупційна та недемократична. Цей же пункт визначено в коаліційній угоді нинішнього українського парламенту. Але, як свідчать результати аналізу наукових, статистичних та нормативно–правових джерел, ситуація не змінилась, і це показує, що змішана виборча система потрібна корупціонерам, які отримали місця в

нинішньому парламенті і планують забезпечити собі електоральну підтримку в майбутньому.

Вибори до місцевих органів самоврядування за змішаної системи в Україні передбачають, що за пропорційною системою обираються депутати у Верховну Раду Автономної Республіки Крим, обласні, районні, міські, районні у містах ради, а за мажоритарною – депутати сільських, селищних рад, сільські, селищні, міські голови. Слід зазначити, що існуюча на сучасному етапі виборча система України (змішана) не забезпечує конкурентної участі політичних партій на виборах, оскільки частка голосів використовується в рамках мажоритарної виборчої системи. І, відповідно, в умовах мажоритарної виборчої системи знижується перспектива однорідної підтримки політичних партій в рамках певних регіонів.

Окрім того, важливим аспектом електоральних правил регламентування виборчої системи України є встановлення прохідного бар'єру. В історії парламентських виборів були зміни цього параметру, зокрема, він складав в різні періоди 4%, 3%, 5%. Необхідно відмітити, що зростання прохідного бар'єру впливає на зростання націоналізації крупних партій, однорідність їх підтримки в рамках регіонів, а скорочення цього бар'єру дозволяє приймати участь у виборах малим політичним партіям, зменшує націоналізацію партійної системи. В 2012 р. та 2014 р. цей бар'єр складав 5%. Згідно умов проведення виборів 2012 р., в парламентських виборах могли брати тільки політичні партії, можливість участі в виборах для політичних блоків була виключена. Це вплинуло на те, що до парламенту не змогли пройти малі політичні партії.

Вказані трансформації виборчої системи відігравали ключову роль в побудові партійної системи, обумовлювали можливість конкуренції між політичними акторами. Потрібно констатувати, що найбільш висока партійна конкуренція спостерігалась під час парламентських виборів в 2006 та 2007 рр., коли існувала пропорційна виборча система, яка не була повернута навіть після трансформаційних процесів, орієнтованих на захист демократичних цінностей в Україні.

Вагомим фактором впливу на стан націоналізації партійної системи країни виступають етнічні фактори.

Дію цього чинника можна розглядати через призму підходу Б. М. Жулканича, Я. Б. Жулканича. Зокрема, автори пропонують два варіанти впливу етнічного фактору на результати парламентських виборів через подіювані з політиками національні почуття, а саме:

– підхід, який передбачає, що національні почуття моноетнічних українців можуть схилити їх підтримувати тих політиків, які переконують, що життя стане кращим через вступ України до ЄС, масштабну підтримку української мови, культури, визначення української мови як єдиної державної;

– підхід, який визначає, що національні почуття моноетнічних російськомовних українців і моноетнічних росіян можуть схилити щодо

підтримки тих політичних сил, які гарантують покращення всіх сфер життя у разі, якщо Україна не стане інтегруватися до НАТО, ЄС, а стане членом союзу з РФ, Білоруссю, забезпечить державний статус російській мові.

Оцінку за таким поділом в рамках України, на нашу думку, краще робити за компактним проживанням населення. Але, з огляду на відсутність актуальних статистичних даних (останній перепис населення відбувся в 2001 р.), більш прийнятним було б оцінювати концентрацію політичних сил в регіонах перед парламентськими чи місцевими виборами.

Керуючись цим варіантом підходу, можемо констатувати, що населення Сходу та Півдня України протягом 1994–2012 рр. стабільно демонструвало суттєву неприйнятність підтримки української мови, культури, визначення української мови як єдиної державної, а після соціальних вибухів в 2004–2005 рр. почало підтримувати проросійську політичну силу. Населення інших регіонів в процесі становлення гібридного політичного режиму поступово знижувало рівень підтримки ідеологічної тоталітарної політичної сили (КПУ), після подій 2004–2005 р. почало надавати переваги національно орієнтованим політичним силам. Населення Західної України стабільно підтримувало політичні сили, орієнтовані на національну політику. Після соціальних подій 2013–2014 рр. зменшився вплив етнічних факторів через зменшення впливу проросійської політичної сили. Вказані політичні орієнтири населення, сформовані під впливом етнічних факторів, в свою чергу, забезпечували вплив на конфігурацію партійної системи.

Окремим фактором впливу на стан партійної націоналізації країни є розвиток процесів централізації та децентралізації (деволюції).

Процеси централізації в Україні отримали найбільший прояв за часів президентства В. Януковича, коли він контролював всі гілки влади. Розширення повноважень Президента за умов використання адміністративного ресурсу сприяло забезпеченню відповідного рівня підтримки на виборах до парламенту, місцевих виборах. Аналіз наукових [7, с. 72–73], нормативно-правових джерел показує, що для створення відповідних законодавчих підстав збільшення президентських повноважень було прийнято низку нормативно-правових актів, зокрема:

– Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р., який передбачав, що суди загальної юрисдикції можуть утворюватись та ліквідуватись Президентом України на підставі пропозиції голови відповідного вищого спеціалізованого суду;

– Закон України «Про Кабінет Міністрів», Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення їх у відповідність з Конституцією України» від 7 жовтня 2010 р. Цими документами визначалось, що: Президент може самостійно призначати склад уряду (згідно з поданням прем'єр-міністра), голів

державних адміністрацій, звільняти генерального прокурора; Служба безпеки України знаходиться в підпорядкуванні голови держави;

– Указ Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 9 грудня 2010 р., який передбачав отримання всіма органами виконавчої влади юридичного статусу «центрального» (ЦОВВ), що забезпечувало їх фактичне підпорядкування Президенту;

– Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17 березня 2011 р., який: наділяв Президента країни повноваженнями утворення, реорганізації, ліквідації Міністерств та інших ЦОВ за поданням прем'єр-міністра країни; передбачав, що Перші заступники і заступники міністрів можуть призначатися на посади за поданнями прем'єр-міністра і можуть бути звільнені тільки Президентом;

– Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України від 17 травня 2012 р. визначав, що програму діяльності Кабінету Міністрів слід формувати не тільки на підставі положень передвборної програми Президента України, але й керуючись щорічними посланнями Президента до Верховної Ради щодо розвитку внутрішнього і зовнішнього становища України;

– Закон України «Про всеукраїнський референдум» від 28 листопада 2012 р., який передбачав, що характер конституційності або неконституційності того або іншого питання, яке передбачено винести на референдум, може бути визначено тільки Президентом і ЦВК. Положення цього закону давали Президенту можливість внесення змін до Конституції за результатами референдуму.

Як свідчать результати аналітичних джерел [18], в країні процес децентралізації (деволюції) було розпочато в 2014 р. А саме, була прийнята Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (01.04.2014 р.) [18], Закони України «Про співробітництво територіальних громад» (17.06.2014 р.), «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (05.02.2015 р.) та зміни до Бюджетного і Податкового кодексів (з питань фінансової децентралізації). Вказаний процес у відповідності до положень Європейської хартії місцевого самоврядування дав можливість започаткувати інститут місцевого самоврядування на базовому рівні – об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Як вказують наукові, емпіричні матеріали, розвиток цього процесу вплинув на виборчу кампанію під час місцевих виборів в Україні в 2015 р. А саме, виникли регіональні та локальні політичні партії (зокрема, ПП «Вінницька європейська стратегія», ПП «Херсонці» тощо), політичні партії, які представляли інтереси національних меншин в певних регіонах (серед таких політичних сил можна назвати Циганську партію України та ін.).

В табл. 1 наведено систематизацію факторів впливу на процес націоналізації партійної системи в 1994–2015 рр. Основні оціночні показники впливу

визначені на підставі проаналізованого характеру дії зазначених факторів. Аналіз результатів впливу зазначених факторів дозволяє констатувати, що покращення партійної націоналізації може бути забезпечене:

– удосконаленням нормативно-правової бази України щодо впровадження пропорційної форми виборчої системи відкритих регіональних списків. Це дозволить створити демократичну платформу та прозорість для виборчих кампаній в країні, сприятиме усуненню корупційної складової, яка, як свідчить аналіз, використовувалась в Україні в рамках виборів за мажоритарною системою в складі змішаної виборчої системи;

– законодавчим оформленням можливості виборчим блоком приймати участь у виборах. Вказане дасть можливість об'єднання малих партій із схожими політичними платформами для проходження в парламент. Це можуть бути, наприклад, представники різних національних меншин, які б займалися в парламенті захистом інтересів громадян такої категорії, представники певних професій, соціальних верств населення тощо. Відповідно, в рамках певного виборчого блоку будуть створені не локальні, регіональні політичні сили, а національні політичні партії, які знаходять електоральну підтримку по всій країні, якщо вони будуть просувати та захищати актуальні національні інтереси.

Висновок.

1. В статті представлено головні підходи до вивчення факторів впливу на процес націоналізації партійної системи. Здійснено аналіз наукових парадигм європейських, російських та українських науковців.

2. Проаналізовано ключові характеристики та дію основних факторів впливу на стан націоналізації партійної системи України. Серед зазначених факторів виділено, зокрема: політичний режим з додатковим фактором централізму (значне переважання представництва депутатів політичних партій на парламентських виборах в певних територіальних одиницях вищого рівня); державна форма правління; виборча система; етнічний чинник; трансформаційні процеси; централізація; децентралізація (деволюція).

3. Визначено, що зміна впливу вказаних чинників впливала на трансформацію конкуренції між політичними партіями, загальний стан націоналізації партійної системи в Україні впродовж 1994–2015 рр.

Список використаних джерел

1. Афанасьєва, МВ., 2014. 'Виборча інженерія в Україні', *Одеса: Юридична література*, 384 с.
2. 'Вибори'. Дата оновлення: 30.07.2018. <http://www.cvk.gov.ua/> (дата звернення: 30.07.2018).
3. 'Виборча реформа: що треба змінити?'. Дата оновлення: 30.07.2018. <http://vybory.pravda.com.ua/articles/2017/10/19/7149484/> (дата звернення: 30.07.2018).
4. 'Виборчі округи на Закарпатті «нарізали» під конкретних провладних кандидатів'. Дата оновлення: 30.07.2018. <https://zakarpattya.net.ua/Special/96090-Vyborsch-okruchy-na-Zakarpattya-%E2%80%99Cnarizaly-pid-konkretnykh-provladnykh-kandydativ> (дата звернення: 30.07.2018).

Таблиця 1

**Систематизація факторів впливу на процес націоналізації партійної системи
в Україні в 1998–2015 рр.**

№ п/п	Фактори	Ознака в 1994 р. (парламентські вибори в березні 1994 р.)	Ознака в 1998 р. (парламентські вибори в березні 1998 р.)	Ознака в 2002 р. (парламентські вибори в березні 2002 р.)	Ознака в 2006 р. (парламентські та місцеві вибори в березні 2006 р.)	Ознака в 2010, 2012 рр. (парламентські вибори в жовтні 2012 р., місцеві вибори в жовтні 2010 р.)	Ознака в 2014, 2015 рр. (парламентські вибори в жовтні 2014 р., місцеві вибори в жовтні 2015 р.)
1	2	3					
1	Політичний режим:						
	– поставторитарний політичний режим (або режим неліберальної демократії)	+ (діяв на парламентська виборах до приходу до влади Л. Кучми)					
	– патримоніально– олігархічний авторитаризм		+	+			
	– слабо інституціоналізований поставторитарний режим				+		
	– квазіавторитаризм (квазіавторитарний політичний режим)					+	
	– олігархічний						+
2	Державна форма правління:						
	– напівпрезиденталізм	+					
	– формально конституціоналізований президентсько– парламентський напівпрезиденталізм		+	+			
	– прем'єр–президентська форма правління				+		
	– президентсько– парламентський напівпрезиденталізм					+	
	– збалансований прем'єр–президентський напівпрезиденталізм (збалансований напівпрезиденталізм)						+
3	Виборча система:						
	– мажоритарна	+					
	– пропорційна				+		
	– змішана		+	+		+	+
4	Етнічний чинник:						
	– суттєвий вплив	+	+	+	+	+	
	– несуттєвий вплив						–
5	Трансформаційні чинники	+			+	+	+
6	Централізація					+	
7	Децентралізація (деволюція)						+ (вплив на місцеві вибори 2015 р.)

5. Гай–Нижник, ПП., 2017. ‘Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення’, К.: «МП Леся», 332 с.
6. Гайворонский, ОЮ., 2018. ‘Факторы национализации партийной системы современной России’, *Полис. Политические исследования*, №1, с.45–61.
7. Голосов, ГВ., Григорьев, ИС., 2015. ‘Национализация партийной системы: Российская специфика’, *Политическая наука. Партии в соревновательных и несоревновательных политических системах*, №1, с.128–156.
8. Дорошенко, М. ‘До третіх роковин окупації. Десять фактів про Крим і російську агресію’. Дата оновлення: 30.07.2018. <https://glavcom.ua/publications/do-tretyh-rokovin-okupacii-desyat-faktiv-pro-krim-i-rosiysku-agresiyu-400299.html> (дата звернення: 30.07.2018).
9. Кульчицкий, СВ. ‘ПОМАРАНЧЕВА РЕВОЛЮЦІЯ 2004’. Дата оновлення: 30.07.2018. http://www.history.org.ua/?termin=pomarancheva_revolucija_2004 (дата звернення: 31.07.2018).
10. Мацієвський, ЮВ., 2016. ‘У пастці гібридності: зигзаг трансформації політичного режиму в Україні (1991–2014)’, Чернівці: *Книзи – XXI*, 552 с.
11. Моїсєнко, Д., 2016. ‘Політичний режим постсоціалістичної України як елемент форми перехідної держави’, *Публічне право*, №4 (24), с.231–238.
12. Морозюк, Ю. ‘Партійна система України: визначення рівня націоналізації’. Дата оновлення: 30.07.2018. <http://naub.oa.edu.ua/2012/partijna-sistema-ukrajiny-vyznachennya-rivnya-natsionalizatsiji/> (дата звернення: 31.07.2018)
13. Ного, Х. ‘Нарізка округів: округ – під кандидата’. Дата оновлення: 30.07.2018. https://zaxid.net/narizka-okrugiv-okrug-pid-kandidata_n1266290 (дата звернення: 30.07.2018).
14. ‘Остаточный звіт Мисії зі спостереження за виборами ОБСЄ / БДПЛ. ВИБОРИ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ 28 жовтня 2012 року’, 2013, Варшава: *Бюро демократичних інституцій та прав людини ОБСЄ*, 48 с.
15. ‘Революція Гідності’. Дата оновлення: 30.07.2018. <http://www.maidanmuseum.org/uk/storinka/revolyuciya-gidnosti> (дата звернення: 31.07.2018).
16. Туровский, РФ., 2016. ‘Национализация и регионализация партийных систем: подходы к исследованию’, *Полития: анализ, хроника, прогноз*, №1 (80), с.162–180.
17. Туровский, РФ., 2012. ‘Электоральное пространство России: от навязчивой национализации к новой регионализации’, *Полития: анализ, хроника, прогноз*, №3 (66), с.100–120.
18. ‘У 2017 році в Україні завершився перехід до президентської форми правління – політологи’. Дата оновлення: 30.07.2018. <https://uiamp.org.ua/u-2017-roci-v-ukrayini-zavershivsya-perehid-do-prezidentskoyi-formi-pravlinnya-politologi> (дата звернення: 31.07.2018).
19. Brancati, D., 2008. ‘The origins and strengths of regional parties’, *British journal of political science*, Cambridge, Vol.38, N.1, p.135–159.
20. Chhibber, P., Kollman, K. 2004. ‘The formation of national party systems: Federalism and party competition in Canada, Great Britain, India, and the United States’, Princeton: *Princeton univ. press*, 272 p.
21. Morgenstern, S., Swindle, SM., Castagnola, A., 2009. ‘Party nationalization and institutions’, *The journal of politics*, Cambridge, Vol.71, N.4, p.1322–1341.
22. Taylor, PJ, Johnston, RJ., 1979. ‘Geography of elections’, New York: *Holmes and Meier Publishers*, 528 p.
- okruhy–na–Zakarpatti–%E2%80%9Cnarizaly–pid–konkretnykh–provladnykh–kandydativ (data zvernennja: 30.07.2018).
5. Gaj–Nyzhnyk, PP., 2017. ‘Rosija proty Ukrainy (1990–2016 rr.): vid polityky shantazhu i prymusu do vjny na poglynannja ta sproby znyshhennja (Russia v. Ukraine (1990–2016): from the policy of blackmail and compulsion to the war on absorption and attempts to destroy)’, К.: «MP Lesja», 332 s.
6. Gajvoronskij, OJu., 2018. ‘Faktory nacionalizacii partijnoj sistemy sovremennoj Rossii (Factors of the nationalization of the party system of modern Russia)’, *Polis. Politicheskie issledovanija*, №1, s.45–61.
7. Golosov, GV., Grigor’ev, IS., 2015. ‘Nacionalizacija partijnoj sistemy: Rossijskaja specifika (Nationalization of the party system: Russian specifics)’, *Politicheskaja nauka. Partii v sorenvovatel’nyh i nesorenvovatel’nyh politicheskix sistemah*, №1, s.128–156.
8. Doroshenko, M. ‘Do tretyh rokovyn okupacii’. Desjat’ faktiv pro Krym i rosij’s’ku agresiju (By the third anniversary of occupation. Ten facts about Crimea and Russian aggression)’. Data onovlennja: 30.07.2018. <https://glavcom.ua/publications/do-tretyh-rokovin-okupacii-desyat-faktiv-pro-krim-i-rosiysku-agresiyu-400299.html> (data zvernennja: 30.07.2018).
9. Kul’chyc’kyj, SV. ‘POMARANCHIVA REVOLJUCIJA 2004 (PORNING REVOLUTION 2004)’. Data onovlennja: 30.07.2018. http://www.history.org.ua/?termin=pomarancheva_revolucija_2004 (data zvernennja: 31.07.2018).
10. Macijevs’kyj, JuV., 2016. ‘U pastci gibrydnosti: zyg’zag’y transformacij politychnogo rezhymu v Ukraini (1991–2014) (The Trap of Hybridity: Zigzag Transformation of the Political Regime in Ukraine (1991–2014))’, Chernivci: *Knygy – XXI*, 552 s.
11. Moisejenko, D., 2016. ‘Politychnyj rezhym postsocialistychnoi’ Ukrainy jak element formy perehidnoi’ derzhavy (The political regime of post–socialist Ukraine as an element of the form of a transitional state)’, *Publichne pravo*, №4 (24), s.231–238.
12. Morozjuk, Ju. ‘Partijna sistema Ukrainy: viznachennja rivnja nacionalizacii’ (Party system of Ukraine: definition of the level of nationalization)’. Data onovlennja: 30.07.2018. <http://naub.oa.edu.ua/2012/partijna-sistema-ukrajiny-vyznachennya-rivnya-natsionalizatsiji/> (data zvernennja: 31.07.2018)
13. Noga, H. ‘Narizka okrugiv: okrug – pid kandydata (Narcissus of districts: district – under the candidate)’. Data onovlennja: 30.07.2018. https://zaxid.net/narizka-okrugiv-okrug-pid-kandidata_n1266290 (data zvernennja: 30.07.2018).
14. ‘Ostatocnyj zvit Misii’ zi sposterezhenja na vyboramy OBSJe / BDIPL. VYBORY DO VERHOVNOI’ RADI 28 zhovtnja 2012 roku (The final report of the OSCE / ODIHR Election Observation Mission. ELECTIONS TO THE VERKHOVNA RADA on October 28, 2012)’, 2013, Varshava: Bjuro demokratychnyh instytucij ta prav ljudyny OBSJe, 48 s.
15. ‘Revoljucija Gidnosti (Revolution of Dignity)’. Data onovlennja: 30.07.2018. <http://www.maidanmuseum.org/uk/storinka/revolyuciya-gidnosti> (data zvernennja: 31.07.2018).
16. Turovskij, RF., 2016. ‘Nacionalizacija i regionalizacija partijnyh sistem: podhody k issledovaniju (Nationalization and regionalization of party systems: approaches to research)’, *Politija: analiz, hronika, prognoz*, №1 (80), s.162–180.
17. Turovskij, RF., 2012. ‘Jeletoral’noe prostranstvo Rossii: ot navjazchivoy nacionalizacii k novoj regionalizacii (Electoral space of Russia: from obsessive nationalization to new regionalization)’, *Politija: analiz, hronika, prognoz*, №3 (66), s.100–120.
18. ‘U 2017 roci v Ukraini’ni zavershivsja perehid do prezidents’koi’ formy pravlinnja – politology (In 2017, the transition to a presidential form of government – political scientists – was completed in Ukraine)’. Data onovlennja: 30.07.2018. <https://uiamp.org.ua/u-2017-roci-v-ukrayini-zavershivsya-perehid-do-prezidentskoyi-formi-pravlinnya-politologi> (data zvernennja: 31.07.2018).
19. Brancati, D., 2008. ‘The origins and strengths of regional parties’, *British journal of political science*, Cambridge, Vol.38, N.1, p.135–159.
20. Chhibber, P., Kollman, K. 2004. ‘The formation of national party systems: Federalism and party competition in Canada, Great Britain, India, and the United States’, Princeton: *Princeton univ. press*, 272 p.
21. Morgenstern, S., Swindle, SM., Castagnola, A., 2009. ‘Party nationalization and institutions’, *The journal of politics*, Cambridge, Vol.71, N.4, p.1322–1341.
22. Taylor, PJ, Johnston, RJ., 1979. ‘Geography of elections’, New York: *Holmes and Meier Publishers*, 528 p.

References

1. Afanas’jeva, MV., 2014. ‘Vyborcha inzhenerija v Ukraini’ (Election engineering in Ukraine)’, Odesa: *Jurydychna literatura*, 384 s.
2. ‘Vybery (Election)’. Data onovlennja: 30.07.2018. <http://www.cvk.gov.ua/> (data zvernennja: 30.07.2018).
3. ‘Vyborcha reforma: shho treba zminyty? (Election reform: what needs to be changed?)’. Data onovlennja: 30.07.2018. <http://vybory.pravda.com.ua/articles/2017/10/19/7149484/> (data zvernennja: 30.07.2018).
4. ‘Vyborchi okruhy na Zakarpatti «narizaly» pid konkretnykh provladnykh kandydativ (Electoral districts in Transcarpathia «cut» under specific pro-government candidates)’. Data onovlennja: 30.07.2018. <https://zakarpattya.net.ua/Special/96090-Vyborchi->